

Dr Dragica Stanojlović

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje
vaspitača „Mihailo Palov“
Vršac

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.805-817

Stručni rad

DILEME VEZANE ZA POKUŠAJE EGZAKTNOG DEFINISANJA POJMOVA MORALNOSTI I DAROVITOSTI

Uvod

Tema naučnog skupa „Darovitost i moralnost“ postavlja ozbiljan zadatak učesnicima, jer se termini o kojima treba da se izreknu naučni sudovi mogu posmatrati sa stanovišta više naučnih disciplina. Moralnost i darovitost bile su i jesu teme kojima su se, sa podjednakim angažovanjem, bavile filozofija, sociologija, antropologija, psihijatrija, psihologija, pedagogija i pravne nauke. Osnovna težnja pomenutih naučnih disciplina bila je da se ovi pojmovi egzaktno odrede, kako bi interaktivni odnosi, koji se uspostavljaju između različitih društvenih oblasti, imali zajedničke pokazatelje.

Pitanje moralnosti prati čoveka od antičkih dana sa ciljem da pronađe optimalno objašnjenje za ovu, ponekad fluidnu kategoriju, koja je prisutna kao karakterna odrednica u svakodnevnim komunikacijama od profanog govora do filozofskih rasprava.

Sklonost ljudskog mišljenja da sistematizuje i validizuje pojmove koje koristi, usloveli su pokušaje da se konstruišu skale za merenje moralnosti. Svi učinjeni pokušaji imali su polovični uspeh, jer su se neke odlike moralnosti otimale nastojanjima da budu uokvirene unapred postavljenim šablonom.

Moralnost se u psihijatriji shvata kao složena psihička funkcija koja direktno zavisi od drugih psihičkih funkcija: inteligencije, mišljenja, emocija, pamćenja, nagona, volje i svesti. Nesporna je činjenica da pomenute psihičke funkcije mogu skladno da se razvijaju samo u interakciji sa društvenom sredinom. Razvijene psihičke funkcije omogućavaju razvoj moralnosti, ali ne predstavljaju *condicio sine qua non* u tom procesu, jer postoje primeri u svim domenima ljudskih aktivnosti da osobe sa veoma

razvijenim psihičkim potencijalima ne poseduju identično razvijenu moralnost.

Darovitost, koja je prevalentno predmet interesovanja pedagogije u koju su involvirana dostignuća psihologije, sociologije i filozofije, takođe na poseduje jedinstvenu definiciju. U literaturi se nekada darovitost, superiorna inteligencije i talenat koriste kao sinonimi, dok neki autori insistiraju na različitosti pojmova darovitosti i talenta. Uprkos različitim stavovima oko definisanja pojmova darovitosti i talenta, zajedničko svojstvo predstavlja mogućnost konkretizacije značenja pomoću prihvaćenih mernih instrumenata.

Ako se darovitost prihvati kao natprosečna kompetencija u jednom ili više domena sposobnosti, njeni ekvivalenti – ineligencija, kreativnost, socioafektivna ekspresivnost, i senzomotorna dinamika mogu validno da se potvrde poznatim mernim instrumentima.

Ako prihvatimo operacionalnu definiciju talenta kao vida ostvarene darovitosti u određenom području, konkretno delo iz pojedinih domena / umetnost, sposobnost učenja stranih jezika, tehnološka ili sportska obdarenost/ predstavljaće potvrdu definicije.

Teza da su darovite osobe istovremeno obdarene moralnošću, ne može da se dokaže.

Zajedničko svojstvo koje bi povezivalo ove važne osobine ličnosti mogle bi da predstavljaju urođene dispozicije za moralno reagovanje i natprosečno ispoljavanje nekih sposobnosti. Nesporna konekcija između moralnosti i darovitosti je da ove osobine mogu da se ispolje samo u interakciji sa društvenom sredinom. Pravci i načini ispoljavanja moralnosti i darovitosti uslovljeni su multifaktorijskim odnosima koji vladaju u socijalnoj zajednici.

Na ovom naučnom skupu potražiće se odgovori na pitanja o povezanosti moralnosti i darovitosti. Ovo saopštenje predstavlja pokušaj da se pronađu zajedničke odrednice koje definišu ova dva pojma.

RAZGRANIČENJE POJMOVA MORALNOSTI I DAROVITOSTI SA STANOVIŠTA RAZLIČITIH NAUČNIH DISCIPLINA

Ljudske zajednice su oduvek svoje odnose regulisale nekim pravilima. Pravila su se eksponirala kroz zajedničke norme, i odnosila su se na sve članove društvene organizacije. Pravila su

regulisala načine funkcionisanja grupa ili pojedinaca. Promene u društvenim odnosima uticala su i na promene postavljenih pravila. Usložnjavanjem društvenih odnosa i razvojem svesti o potrebi interaktivnih odnosa koji bi omogućili da organizovani sistemi ljudske zajednice međusobom komuniciraju skladno i kreativno, pravila su prezentovana kroz zakone. Zakonske regulative imale su cilj da mobilišu kohezivne elemente zajednice i zaštite je od prevlasti destruktivnih pojava koje bi uslovile anomično funkcionisanje sistema. Društveni konsenzus podrazumeva pravo izabrane manjine da u ime većine donose zakone, koji treba da važe za svakog člana socijalne grupe sa ciljem da zaštiti prava pojedinca i omogući mu da svoje lične potencijale usmeri ka razvoju zajednice i zadovoljavanju ličnih potreba i stremljenja. Uz pisane norme čovečanstvo je usvojilo i nepisane koje su proistekle iz strukturalnih odnosa koje nameće složena i kompleksna ličnost čoveka. Skup nepisanih društvenih pravila na osnovu kojih ljudi oblikuju sopstveno rasuđivanje i ponašanje u odnosima sa drugima, nominovan je pojmom „moral“.¹

Fundamentalne postavke u razvoju moralnih normi čine relacije vezane za shvatanje pojmova dobra i zla. Iako su se ovim pojmovima i njihovom suštinom bavili ljudi u svim epohama i civilizacijama, iako je spoznaja suštine polarizovanog značenja kristalno jasna, do današnjih dana je ostalo niz otvorenih pitanja koja ove večne pojmove dovode u međusobnu koralaciju. Nepresušna inspiracija umetnicima i filozofima, tema dobra i zla, je involvirana i u svakodnevne realcije svakog čoveka.

Pokušaji da se definiše moral i moralnost imali su uspeha u svakoj grani ljudske delatnosti koja se ovim pojmovima bavila. Pokušaji da se moralnost usvoji kao stil življenja i da se moralna pravila postave kao okosnica funkcionisanja samosvesne, slobodne, autonomne ličnosti nisu dali željene rezultate. Čovečanstvo je napravilo vrtoglavi uspon u tehnološkim inovacijama koja su značajno podigla kvalitet življenja, ali su interaktivni odnosi unutar socijalnih grupa osrtali opterećeni nizom neosvešćenih i nehumanizovanih oblika ponašanja koji dovode do dramatičnih interpersonalnih i intrapersonalnih konflikata koji se eksponiraju kroz brojne tragične događaje.

¹ Stoiljković, S., Osobine ličnosti i moralno rasuđivanje, Doktorska disertacija, Beograd, 1995, str. 58-59.

Poznavanje moralnih načela, i deklarativno prihvaćanje njihove suštine, ne potvrđuje se uvek u ispoljenim manifestacijama u ponašanju čoveka. Ljudsko ponašanje, kao izuzetno složena i višeslojna kategorija, uslovljeno je multifaktorijalnim sadejstvom niza elemenata u koje može da bude involvirana moralnost kao jedna od stavki, koja ne mora da bude krucijalna. Determinante ponašanja određene su naučenim obrascima prihvaćenim pod uticajem socijalne sredine u kojoj se ličnost razvija, ali i nasleđenim elementima koji u nekim životnim situacijama modeliraju ponašanje, menjajući usvojene moralne norme i načela.

Učenja psihijatrije i psihologije o moralu i moralnosti kompatibilne su sa filozofskim učenjima o etici kao disciplini koja proučava skup načela moralnog ponašanja.

Brojne filozofske teorije prisutne u delima antičkih filozofa, koje su predstavljale fundament razvoja humanističke misli kroz sve razvojne periode do današnjih dana, osvetljavale su moral, moralnost i etiku sa pozicija filozofskih pravaca koji su reprezentovali određene filozofske škole, ostavivši čovečanstvu u nasleđe obimnu građu, koja je najčešće imala samo teorijski značaj. Empirijska validizacija nije bila predmet filozofskog interesovanja.

Sociologija se bavi istraživanjem funkcionalnih odnosa u određenoj socijalnoj zajednici i moralnim principima uslovljenim tim odnosima.

Psihologija se moralom bavi proučavajući njegovu subjektivnu stranu, odnosno način formiranja i delovanja normativne svesti na moralno resuđivanje i ponašanje.

Što se pravne nauke tiče, potrebno je naglasiti da pravo počiva na pravilima koje propisuje državni sistem koji želi da zaštiti integritet društvene zajednice. Pravne norme su koncipirane tako da pokušavaju da zaštite i društvene i interese pojedinca. Na osnovu te činjenice, nameće se zaključak da moral i pravo pokrivaju različite aspekte ljudskog ponašanja. Nije sve što je moralno obavezno i pravno obavezno.²

Ako je nešto pravno dopušteno ne znači da ima moralnu vrednost, jer je područje morala znatno šire. Pravne norme sankcionišu ponašanje i delovanje koji ugrožavaju interes zajednice ili interes i integritet pojedinca. One nameću spoljašnju kontrolu ponašanja, dok moralne norme treba da nametnu unutrašnju kontrolu delovanja i ponašanja.

² Kaličanin, P; Medicinska etika i medicinsko pravo, Institut za mentalno zdravlje, Beograd, 1999. str. 61-72

Konektivni elementi, koji se sreću u učenju svih naučnih disciplina koje se bave moralnoću i moralom, odnose se na relativno usaglašene definicije, eksplicitne manifestacije morala, moralne sudove i moralne sankcije.

Svo veliko i zavidno znanje o moralu koje se u čovečanstvu sabralo tokom duge istorije trajanja nije dovelo do boljeg razumevanja među ljudima, niti je poznavanje moralnih pravila modeliralo ponašanje čoveka u smeru da moralnost bude prevalentna odrednica koja će determinisati očekivanu ekspresivnost u ljudskim interakcijama.

Zbog složenosti operativne definicije, i još komplikovanije praktične primene moralnih postulata, istraživanja u ovoj oblasti su relativno oskudna. Savremena psihologija je učinila novi pomak u istraživanju ove oblasti /Kohlberg, L, Rest, J./³ što će, svakako, predstavljati doprinos u naučnoj evaluaciji kako bi se izbegla dosadašnja teorijska uopštavanja.

Razmatran sa stanovišta psihološke metodologije, moral ima svoju manifestnu ekspresivnost i unutrašnju, pretežno intencionalnu dimenziju. Te komponente ga određuju kao proizvod društvenih interakcija, i operativno bi moglo da se u objašnjavanju usmerimo ka *teorijama učenja* čiji utilitarizam može da bude od pomoći u jednostavnijem funkcionalnom sagledavanju moralnih atributa.

Ako bi moral prihvatili kao jedan od specifičnih oblika učenja i oblikovanja ponašanja⁴, onda bi moralno, odnosno nemoralno, ponašanje bilo posledica pozitivnog ili negativnog potkrepljenja u okviru operativnog ili klasičnog uslovljavanja.

Osnovna shema bila bi utemeljena u ranom detinjstvu kada se dete usmerava pomoću nagrade i kazne da prihvati socijalne obrasce funkcionisanja. Prihvaćeni vrednosni simboli bili bi modelirani ponudnom slikom roditeljskih vrednosti i njihovih moralnih kriterijuma. Intojektovana slika roditeljskih vrednosti u ranom uzrastu uslovljava razvoj heteronomnog morala čija je krucijalna odlika autoritarnost.

Heteronomni moral, prisutan u ranom detinjstvu, teoretski bi trebalo da se razvije u autonomni, čiji je početak vezan za uzrast oko desete godine života. Autonomni moral ne podrazumeva

³ Kohlberg, L; Moral stages and moralization: the cognitive-developmental approach. In: Lickona, T. (ed) Moral development and behavior, New York, Holt, Rinehart and Winston 1976; Rest, J; Development in judging moral issues, Minneapolis, University of Minnesota press 1979.

⁴ Krstić, D; Psihološki rečnik, IRO „Vuk Karadžić“ Beograd, 1988, str. 345

poslušnost, moralno ponašanje se posmatra kao unutrašnje svojsvo ličnosti, na osnovu koga može da se odredi prema sopstvenim sistemima vrednosti, i prema drugim ličnostima i njihovim ličnim karakteristikama.

Empirijsko i praktično iskustvo, međutim, pokazuju da se moral ne razvija uzlaznom linijom, i da se odlike heteronomnog morala veoma često sreću kod odraslih, posebno u autoritarnim društvenim zajednicama. Autoritarni moralni koncept roditelja, vaspitača, ili političkog establišmenta može da se prenese kao obrazac u socijalnom učenju deci, koja će ga takvog usvojiti i po njemu funkcionisati. Autonomni moral je u nekim socijalnim zajednicama detektovan kao ugrožavajuća kategorija za politički establišment, jer su samosvesne, odgovorne, slobodne i moralno nezavisne ličnosti uvek bile javni i nepokolebljivi kritičari svakog pokušaja ljudi na vlasti da vlast zloupotrebe, i sopstvene vrednosti proglase za univerzalne. Autoritarni društveni koncept, zbog toga, forsira i vrednuje odlike heteronomnog morala i nizom društvenih, obrazovnih i vaspitnih mera podstiče razvoj poslušničkog mentaliteta. Poslušne ličnosti, koje prihvataju moralni sud autoriteta, ne razvijaju kritički sud prema društvenim pojavama i njihova moralnost nije odraz njihovi ličnih poimanja vrednosti, već nametnutih spoljašnjih pravila.

Sistemi vrednosti modernog društva forsiraju princip ekonomske utilitarnosti koji relativizuje moral. Postmoderno društvo peuzima „suženu definiciju ekonomskog interesa“⁵ koji celokupni društveni razvoj svodi na ekonomsku racionalnost. Ta ogoljeno simplifikovana pravila tretiraju sve vrednosti kao robu koja ima tržišnu odrednicu. Takav koncept promovise „dvojni moral“ koji na jednom nivou zastupa pluralizam načina života, slobodu izbora, univerzalne vrednosti i pravo na različitost, a na drugom nivou ove deklarativne stavke bivaju omeđene ekonomskim zakonitostima. Dominantnost ekonomskih vrednosti dovodi do vrednosnog zanemarivanja slobodnog, mislećeg pojedinca. Njegov uticaj na civilizacijska kretanja je minoran, Ekonomski pragmatizam uslovljava civilizacijski, ideološki i politički pragmatizam koji neminovno vodi ka moralnoj regreisiji.

Centri ekonomske moći nameću vrednosne postulate većini, pa ono što „jeste“ dobija legitimnost normativa iako može da bude veoma deleko od onoga što „treba“, da bude. Takvim

⁵ Golubović, Z; i sar. Kultura i preobražaj Srbije, „Res publica“ Beograd, 2009. str. 23

antropološko sociološkim manevrima može da se predstavi artefijalna slika morala koju karakteriše ideološka nadgradnja. Tako prihvaćen moral neposredno utiče na kreiranje novih sistema vrednosti, njihovo usvajanje i funkcionisanje.

ŠTA JE ZAJEDNIČKO ZA MORALNOST I DAROVITOST?

Princip ekonomske racionalnosti direktno utiče na usmeravanje darovitih i značajno modelira načine moralnog ponašanja, što predstavlja jednu od glavnih veza darovitosti sa moralnošću.

Temeljna povezanost između ove dve humanističke kategorije može da se uoči u teorijskom razmatranju, čije bi osnovno polazište predstavljale društvene relacije obe kategorije.

Moralnost i darovitost se razvijaju uslovljeni društvenim odnosima. Izvan društvenih sistema ne mogu da se validizuju niti valorizuju.

Ako se prihvati teorijska pretpostavka⁶ da se čovek rađa sa određenom dispozicijom za razvoj moralnosti i uporedi sa činjenicama da je darovitost kao natprosečna kompetencija u nekom domenu sposobnosti, delom urođena, mogao bi da se izvede zaključak da su moralnost i darovitost urođena svojstva ličnosti, koje će se i razvijati saglasno sa socijalnim uticajem sredine u kojoj ličnost uči i usvaja sisteme vrednosti.

Konektivnost između moralnosti i darovitosti može da se posmatra i sa stanovišta njihove multifaktorijalnosti i interaktivnosti.

Moral je složena funkcija i zavisi od razvijenosti i sklopa psihičkih funkcija. Svest, inteligencija, mišljenje, pamćenje, emocije, volja i nagon za pripadanjem čine bazični okvir koji treba da omogući razvoj moralnosti. Prisutna dispozicija treba da bude podržana pozitivnim impulsima iz porodične i šire socijalne sredine kako bi se moral manifestovao kroz rasuđivanje i ponašanje. Moralno rasuđivanje i ponašanje su teoretski merljive kategorije koje su validizovane kroz brojna istraživanja koja su sprovedena proverenim baterijama testova ličnosti i bazičnim dimenzijama ličnosti. Empirijska istraživanja su sprovedena u posebnim uslovima namenjenim pomenutoj svrsi, obično na manje ili iše selekcionisanom uzorku, koji je, svakako, mogao da zadovolji istraživani koncept, ali su još uvek pitanja o promenljivosti

⁶ Pijaže, Ž; Inhelder, B; Intelektualni razvoj deteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1978. str. 78

moralnog ponašanja u određenim životnim situacijama ostala bez potpunog odgovora.

Moralno ponašanje u društvenim i ličnim kriznim situacijama nije empirijski praćeno tokom trajanja krize, a istraživanja post festum mogla su samo delimično da osvetle ponašanje ličnosti u takvim ekstremnim stanjima jer je sa vremenske distance postojala mogućnost da ličnost kognitivno i emotivno obradi manifestacije postupaka, zbog potrebe da zaštiti sopstveni integritet.

Provera moralnog ponašanja i rasuđivanja bila je i ostala umetnička preokupacija i sadržaj brojnih književnih, filmskih i teatarskih ostvarenja, dok se naučna praksa i dalje zadržava na teoretskim razmatranjima ili empirijskim istraživanjima koja se realizuju u simuliranim situacijama⁷.

Valorizacija darovitosti je takođe multifaktorijalna. Za razliku od moralnosti, darovitost je jednostavnije praktično proveriti jer se darovitost ispoljava nizom sposobnosti koje se empirijski lako potvrđuju.

Savremeni pristup darovitosti podrazumeva kontinuirano praćenje ponašanja kao dinamičke kategorije, što otkriva novu konektivnost između darovitosti i moralnosti, jer je i za definisanje i praktično uobličavanje moralnosti, ponašanje jedna od ključnih kategorija.

Kreativno ponašanje darovitih procenjavano nizom ajtema za samoprocenu može jednostavno da se proveriti kroz praktična ispoljavanja, što kod moralnosti nije slučaj.

Osobine koje odlikuju kreativno ponašanje darovitih kao što su istrajnost, radoznalost, avanturizam, fleksibilnost i nezavisnost, sreću se kao odlike ličnosti i u moralnom ponašanju, ali ne predstavljaju fundamentalne kategorije. One mogu da budu involvirane u moralno ponašanje, ali je potrebno naznačiti da su ove osobine kod moralnosti samo deo intencionalnosti.

Kreativno ponašanje darovitih i moralnost su u interaktivnim relacijama sa društvenim kriterijumima.

Prema društvenim kriterijumima, dečja, heteronomna, moralnost u razvojnem dobu je visoko vrednovana kategorija, dok kreativno ponašanje darovitih može da bude osporeno i onemogućeno u ovom periodu.

Poslušno dete, koje prihvata ponuđene kriterijume i ponaša se u skladu sa očekivanjima odraslih, je pozitivno ocenjeno od

⁷ Stoiljković, S; Personality characteristics and moral judgement, The scientific journal „Facta Universitatis“, Vol. 1, No 5, Unisersity of Niš, 1998. pp. 507-514

okoline, dok kreativno dete, koje istražuje i ne pokazuje spremnost da bezrezervno prihvati ponuđeno, može da bude negativno procenjeno, i njegova kreativnost može da bude sankcionisana, čime se stvaraju uslovi za frustracije i intepsihičke konflikte.

Društvena očekivanja data kroz nepisane kodekse vrednosti mogu značajno da utiču na manifestacije moralnosti i darovitosti.

Visoko vrednovana poslušnost koja odlikuje heteronomni moral forsiraće autoritarne ličnosti i sputavati razvoj autonomnih bez čijeg aktivnog učešća u društvenim interakcijama moralnost postaje relativna kategorija.

Društveno nepodržana kreativnost usloviće da se razvoj darovitih odvija deficitarno. Sputani potencijali mogu da dovedu do brojnih intrapsihičkih i ekstrapsihičkih frustracija i konflikata i odbacivanja društvenih konvencija i proklamovanih moralnih vrednosti.

Darovitost, kao zbir potencijalnih sposobnosti, ispoljava se u ranom detinjstvu u nekoj posebnoj oblasti ili u više oblasti.

Kasnije ispoljavanje i usmeravanje darovitosti je uslovljeno multifaktorijalno. Zavisi od strukture ličnosti, kognitivnih crta ličnosti i materijalnih i društvenih činilaca.

Iako savremene društvene zajednice deklarativno shvataju značaj podrške darovitima, veoma često je ta podrška uslovljena ekonomskim, političkim, religioznim i interesima drugih uticajnih grupa. Složenost društvenih interaktivnih odnosa, uslovljena neprekidnim i neočekivanim promenama, može da prenebregne činjenicu da daroviti treba da budu neophodna kohezivna i pokretačka snaga razvojnih procesa. Za nesmetani rast i razvoj socijalnih sistema neophodna je adekvatna primena stečenih znanja ali i spremnosti i sposobnosti za inovacije i prilagođavanje novim prirodnim i materijalnim odnosima

Takve složene zadatke i nove obaveze u zajednici će jednostavnije prihvatiti i izvršiti osoba sa posebnim sposobnostima, ako su društveni odnosi koncipirani na način koji će darovite podržati i omogućiti im uslove da svoje sposobnosti adekvatno izraze.

Odnos društvenih zajednica prema moralnosti je najčešće neutralan. Iako je moralnost bitan činilac ličnog identiteta čoveka i jedan od osnovnih odnosa koji modeliraju socijalne relacije, društveni establišment, uslovno odgovoran za proklamovanje i usmeravanje vrednosnih sistema, moralom se bavi samo u uskom

opsegu ličnih interesa, koristeći ga kao mogućnost za manipulacije ili obračune sa neistomišljenicima. Tako vrednovana, moralna osećanja, razmišljanja i ponašanja su bila i ostala teme kojima se isključivo bave istraživači različitih humanističkih disciplina.

Društveni i politički establišment se prema moralnosti opredeljuje prateći lične utilitarne principe. Utilitarni principi su opredeljujući i kod odnosa prema darovitima od kojih se očekuje da unaprede odnose u zajednici i omoguće očuvanje materijalnih resursa i sticanje novih.

Investicije u moralnost ne mogu da se valorizuju materijalnim pokazateljima, a socijalni odnosi se regulišu pravnim normama, odnosno pisanim zakonima, tako da je influentnost na razvoj moralnosti ograničena na porodicu, i delimično socijalnu sredinu.

Bez društvenog suporta ne mogu adekvatno da se razvijaju ni moralnost ni darovitost.

Od važećih i primenljivanih sistema vrednosti zavisi direktna podrška darovitima ali i moralu i moralnosti bez kojih društvena zajednica funkcioniše kao sistem lišen centripetalnih kohezivnih snaga, što može da dovede do prevlasti centrifugalnih sila i destrukcije sistema.

Darovitost i moralnost, sagledane sa stanovišta teorije sistema⁸, treba da se razvijaju uravnoteženom podrškom svih nivoa društvenog sistema kako bi se manifestovali kao zajednička mentalna investicija koja će socijalni sistem održavati u stanju permanentnog rasta i otvorenosti za interakcije sa drugim sistemima što bi ljudskoj zajednici omogućilo uravnoteženo funkcionisanje, a svakom pojedincu pravo da se razvija u skladu sa sopstvenim pozitivnim potencijalima.

Teorijske postavke veoma često nisu usaglašene sa faktičkim događanjima, koja imaju drugačiju dinamiku.

Stručna i naučna javnost treba da svoje znanje neprekidno usmerava ka kreatorima društvenih odnosa, preuzimanjem uloge „društvene savesti“ kako bi princip „biti“ bio nadređen principu „imati“⁹.

⁸ Luhmann, N; System as Difference organization, Oxford, University Press, Vol.13, Oxford, 2006. pp 37-57

⁹ Fromm, E; The fear of Freedom, Routledge, Kegan, P; London, 1955. pp.112-113

Zaključak

Moralnost i darovitost, kao važne kategorije u određivanju strukture ličnosti, imaju zajedničke odrednice koje se, uprkos različitom prilazu u pojmovnim odrednicama, ogledaju u sledećim stavkama:

1. Dokazano je da ličnost poseduje određene urođene predispozicije za ispoljavanje moralnosti i darovitosti, koje ne moraju da budu otkrivene kao zajedničke karakteristike te ličnosti.
2. Darovita osoba ne mora obavezno da poseduje moralne karakteristike koje ispoljava kroz moralno ponašanje i rezonovanje.
3. Moralnost i darovitost mogu da se ispolje isključivo u interakciji sa društvenom sredinom. Bez društvenog suporta ne mogu adekvatno da se razvijaju ni moralnost ni darovitost.
4. Vrednostni sistemi društvene zajednice direktno i neposredno utiču na ispoljavanje moralnosti i usmeravaju razvoj darovitosti.
5. Savremeno postmoderno društvo, forsiranjem principa ekonomske utilitarnosti, relativizuje moral, dok od darovitih očekuje da svoje sposobnosti usmere na očuvanje i povećanje materijalnih dobara.
6. Moralnost može da se odredi isključivo kvalitativno. Ne postoje pouzdani testovi kojima bi se moralnost kvalifikovala.
7. Nasuprot moralnosti, darovitost može egzaktno da se odredi validnim testovima i praktičnim pokazateljima ispoljenih manifestacija darovitosti.
8. Idealizovani društveni koncept bi podrazumevao stvaranje socijalnih uslova u kome će moralnost i darovitost da se razvijaju uravnoteženom podrškom svih nivoa društvenih sistema sa ciljem da zajednička investicija uslovi permanentni rast sistema i otvorenost za interakcije sa drugim sistemima, kako bi ljudska zajednica funkcionisala uravnoteženo. Time bi se stvorili uslovi da se svaka ličnost razvija i dela u skladu sa sopstvenim pozitivnim potencijalima.
9. Stručna i naučna javnost treba da svoje znanje stavi u službu ovih ciljeva i da kreatore društvenih odnosa stručnim argumentima neprekidno podseća na njihove društvene uloge i preuzete obaveze.

Literatura:

- Bee, H; Developing Child, Harper and Row, New York, 1981.
- Fromm, E; The fear of Freedom, Routledge,Kegan. London, 1955.
- Golubović, Z; i sar. Kultura i preobražaj Srbije, Res publica, Beograd, 2009.
- Kaličanin, P; Medicinska etika i medicinsko pravo, Institut za mentalno zdravlje,Beograd, 1999.
- Kohlberg,L; Moral stagesand moralization: The cognitive-developmental approach in:
- Lickona,T. /ed./ Moral development and behavior, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1976.
- Krstić D; Psihološki rečnik, IRO „ Vuk Karadžić“ Beograd, 1988.
- Luhmann,N; System as Difference organization,Oxford, University press, Vol. 13,Oxford, 2006.
- Pijaž,Ž ; Inhelder,B; Intelektualni razvoj deteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva,Beograd, 1978.
- Popović, B.V; Ristić, Ž; Moralna osoba, Prosveta, Beograd, 1989.
- Popović,B.V; Bukvar teorije ličnosti, Savez društva psihologa Srbije, Beograd, 1986.
- Rest, J; Development in judging moral issues, University of Minnesota press.Minneapolis, 1979.
- Stoiljković,S ; Osobine ličnosti i moralno rasuđivanje, Doktorska disertacija, Beograd, 1995.
- Stoiljković, S; Personality characteristics and moral judgement,The scientific journal „Facta universitatis“ vol. 1. No 5, University of Niš, 1998.

THE DILEMMAS BINDED FOR ATTEMPTS TO MAKE DEFINITION OF MORALITY AND GIFTED

Abstract: The theme of the scientific meeting „Gifted and Morality“ means the serious works for the participants.

The terms about we should say the scientific judgments can be watching with levels of more scientific disciplines. The morality and the gifted are the items that by equal interest have psychology, sociology, anthropology, psychiatry, pedagogy, philosophy and juristic science.

The aspiration this scientific disciplines are to find exact demonstration which can define the items of the morality and the gifted.

The morality presents the category which did classical philosophers and it didn't lose own up-to-date until present days.

There are many definitions constructed in different domains of the human activities which were attempting to determine meaning of morality.

Although it is spoken about the morality in today's communications and on serious scientific meetings it doesn't exist precise definition which will include the all aspects.

For the psychiatrics the morality is complex of psyche function and on it influence intelligence, thinking, memory, emotions, will and instincts.

For the progress of morality is necessary that all counted functions to be developed.

The psychiatrics supposed that the morality is compounded function on the moral reasoning and the moral manners. The moral reasoning and manners in differently temporal epochs are defined toward the valid rules which did the socialable relations.

The philosophical definitions of morality are carried the seal of epochs were began and they were the same with philosophical ways which them made.

In the other scientific disciplines which pursue of the morality the definitions became from the basic fields which they are occupied.

The morality has historical progress which is connected from the progress of the human society. The morality is connected with social and economical conditions which rule in the difference temporal period in define social community.

The contemporary definition of the morality should include the contemporary social relations in the human community and the worth system which are expected in it.

It shouldn't neglect the scientific positions about inborn disposition for progress of the morality.

In the definitions of gifted also exist dilemmas.

There are many definitions of the gifted which are mutual different, but for difference of the morality all of them have the unique attitude that gifted implied above average competence in one or more domains of the abilities.

In the literature the views are separate of the gifted and the talent defines sight of realised gifted in the definite sphere.

For difference of the morality the gifted is realised as possessing exceptional abilities it can measure. There are numerous tests checked in the practice which are valid terms intellectual potentials, and the talent can be verified with a part which it was produced.

The morality also can show through the behavior of the defined person and it needn't be connected with the gifted.

The gifted persons can show very high moral principles in verbal communications but in behavior can show don't have them.

The direct connection between the morality and the gifted can't be proved.

The links between the morality and the gifted can see in their inborn disposition and multiple dimension characteristics

The common segment of the morality and the gifted is that they can't develop without interaction with the social environment.

This work presents the attempt that development of the morality and the gifted show throw interactive affects in inborn characteristics of the personality and the influence of the social environment.

Keywords: The morality, the gifted, inborn characteristics, social environment